

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора педагогічних наук,
професора Лободи Світлана Миколаївни
на дисертацію Янченко Тамари Василівни
на тему «Витоки та засади наукового розвитку і практичного втілення
педології в Україні», подану на здобуття
наукового ступеня доктора педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки**

Актуальність теми дисертації. На початку ХХІ ст. в українському суспільстві народжується нова система громадянських цінностей. Процеси демократизації суспільного життя в Україні вимагають зміни ставлення до особистості у державі і суспільстві, визнання її найвищою цінністю. Проблема гуманізації освіти в сучасній науці набуває значення загальнолюдської проблеми, що має філософсько-антропологічний, соціальний і навіть політичний вимір, адже від шляхів її вирішення залежить суспільний розвиток.

Актуальність проблеми гуманізації освіти у контексті вітчизняної науково-педагогічної школи зумовлена не тільки її значущістю для сучасного українського суспільства, а й обґрунтованістю теоретичних засад, до яких, зокрема, можна зарахувати педагогічні ідеї видатних українських вчених-педологів (О. Залужний, Я. Чепіга, І. Соколянський та ін.). Розглянуті в працях українських вчених-педологів аспекти гуманізації освіти стали підґрунтям багатьох сучасних педагогічних концепцій у світі. Не останнім аргументом, що зумовлює важливість і доцільність дослідження означеної теми, став факт несподіваної заборони та директивного вилучення педології з наукового й освітнього простору.

Тому в науково-теоретичному аспекті актуальність дисертаційної роботи Т. В. Янченко зумовлена необхідністю визначення місця педології в освітній системі і подолання фрагментарності історико-педагогічних знань стосовно генези педології в Україні як провідної тенденції розвитку педагогічної науки і

практики шкільництва першої третини ХХ ст., а в практичному – затребуваністю розробки та запровадження цілісного підходу до досліджень дитини і дитинства та важливістю синкретичного аналізу педології для її творчого осмислення у процесі сучасного реформування освіти.

Структура та зміст рецензованої дисертації відрізняються логікою, обґрунтованістю та виваженістю. Авторкою чітко визначена структура дисертації, що обумовлена метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (893 позиції, з них 176 – архівні джерела), 18 додатків на 30 сторінках.

Творчий і водночас науково обґрунтований підхід до розв'язання завдань дослідження прослідковується у визначенні в рецензованій роботі її хронологічних меж. Так, у дисертації зазначено, що хронологія дослідження визначається на основі короткочасного існування педології в науковому й освітньому просторі різних країн і не має чітко окреслених меж, оскільки воно охоплює період, який значно перевищує час існування педології як науки та практичної галузі.

У *першому розділі* «Теоретико-методологічні основи дослідження розвитку педології в Україні» дисертанткою охарактеризовано концептуальні засади, категорійно-понятійний апарат дослідження, його джерельну базу та історіографію. Зазначимо, що для написання рецензованої праці використано достатню кількість архівних та опублікованих джерел. Це свідчить про значну науково-пошукову роботу, здійснену авторкою, що сприяло проведенню об'єктивного аналізу означеної проблеми.

Джерельна база, проаналізована в ході дослідження, виявилася достатньою для відтворення картини становлення і розвитку педології в Україні. Значна частина тематичних архівних матеріалів (дані про діяльність педологічних установ, їхня звітна документація, відомості про міжнародне співробітництво, ділове й приватне листування тощо) уперше введена дисертанткою в науковий обіг.

Системоформуючою концептуальною ідеєю дослідження є обґрунтування залежності розробки педології як науки про дитину, її практичного застосування, і відповідно, організації і функціонування педологічних інституцій від сукупності соціально-економічних, політичних і культурних умов існування суспільства, особливо такого специфічного, як радянське, яке в окреслений період відшукувало шляхи поєднання класових домінант у політиці і новаторства у педагогіці. Такий підхід дав змогу показати наступність формування основних засад педології та ті зміни, що вносилися до теоретико-методологічного, змістового та методичного забезпечення цієї науки.

Позитивним є те, що дисертанткою розкрито та схарактеризовано не лише основний понятійно-термінологічний апарат дослідження, а й такі похідні від провідних понять «педологія» та «дитина», як «українська педологія», «зарубіжна педологія», «російська педологія», «вітчизняна педологія», «нормальна дитина», «важка дитина», «дефективна дитина». Їх використання обґрунтовано в історико-педагогічному вимірі та пояснено з точки зору сучасної наукової термінології.

Другий розділ дисертації «Становлення педології як наукової галузі у кінці ХІХ – на початку ХХ ст.: міжнародний вимір» містить результати аналізу витоків педології та її становлення як окремої науки в США, Західній Європі та в Російській імперії. Вагомим здобутком роботи є те, що в ній доведено, що становлення та розвиток педології – синтетичної науки про вивчення дитинства і використання його результатів у навчально-виховному процесі, яка творчо об'єднала дослідницькі зусилля представників багатьох як природничих, так і соціальних наукових галузей, відбувалися як глобальне явище у вимірі міжнародних суспільних і науково-освітніх процесів, які в у кінці ХІХ– на початку ХХ ст. переживали кризу і, з одного боку, мали в кожній країні свою специфіку, а з іншого – відображали потребу у радикальних змінах у науках про людину та в освіті.

У дисертації доведено, що новаційність педології полягала у використанні нею багатьох наукових дисциплін і методів, тобто у її комплексному, міждисциплінарному характері, який забезпечував, з одного

боку дитиноцентровані, а з іншого – об'єктивні, науково обґрунтовані підходи до питань розвитку, навчання та виховання дитини. Педагогізм педагогії взагалі, а тим більше у подальшому радянської педагогії, не був тим принципом, за умови дотримання якого дитина розглядається як найвища цінність, навколо якої обертається світ дорослих, як це було у вільному вихованні. Для педагогії дитина – це частка природи, істота, усі психічні та фізіологічні функції й анатомічні властивості якої мають бути виявлені дослідним шляхом, і відповідно до них має бути побудована життєдіяльність дитини – школа, навчально-виховний процес, усе оточуюче середовище.

Окремо у дисертаційній роботі розглядаються методи та методики дослідження дитинства, що були розроблені та використовувалися педагогією на етапі її становлення як окремої наукової галузі. Найчастіше у педагогії кінця XIX – початку XX ст. застосовувалися антропометричний і біографічний методи, спостереження, експеримент, тестування.

Третій розділ дисертації «Науково-практичний розвиток педагогії в Україні» присвячено визначенню залежності розробки теоретичних засад педагогії та їхнього застосування у практичній площині від сукупності соціально-економічних, політичних і культурних умов існування суспільства, особливо такого специфічного, як радянське. Дослідницею доведено, що педагогія у радянській Україні зберегла основні ознаки цієї науки і, разом з тим, у результаті радянізації було зміщено її складові.

Одним із здобутків рецензованої дисертації є всебічний аналіз педагогічних досліджень дитинства, що масово здійснювалися у першій третині XX ст., у процесі якого педагогічні дослідження були класифіковані залежно від їх предмета та спрямування на освітню практику. Так, дисертантка виділяє й окремо характеризує рефлексологічні, психотехнічні, антропометричні, психологічні, педагогічні дослідження дитинства, а також вивчення важких дітей, які проводилися педагогами.

У дисертації аналізуються й педагогічні дослідження дитячих колективів, оскільки в радянській педагогіці окресленого періоду колектив почасти

розглядався як головний об'єкт виховної діяльності, що домінує над особистістю.

У *четвертому розділі* «Науково-організаційне забезпечення педологічних досліджень в Україні» розглянуто питання про інституційне оформлення педології в Україні у 20-ті роки ХХ ст., охарактеризовано діяльність різноманітних науково-практичних педологічних інституцій, що існували в окреслений період. Ґрунтовно досліджується питання про створення та діяльність науково-дослідних кафедр педології, досвідно-педологічних станцій, а також місцевих педологічних установ – колекторів, лікарсько-педагогічних кабінетів при відділах соціального виховання, районних педологічних кабінетів педологічних осередків у школах тощо.

Визначено та проаналізовано напрями і форми міжнародних зв'язків української педології, що стали могутнім фактором її розвитку у вимірі світової науки.

Заслуговує на увагу, що інституційне оформлення педології та її міжнародні зв'язки у дисертації мають і графічне відображення у вигляді відповідних схем, що не тільки унаочнюють результати наукового пошуку, а й узагальнюють їх.

Авторкою узагальнено причини та наслідки ліквідації педології в СРСР і, зокрема, в Україні. Доведено, що головними причинами знищення педології були суспільно-політичні умови розвитку радянської держави у 30-ті роки ХХ ст., що характеризувалися масовими репресіями, порушенням законності, тоталітаризмом.

П'ятий розділ дисертації «Ставлення до педологічних ідей у педагогічній теорії та практиці другої половини ХХ – початку ХХІ ст.» присвячено виявленню векторів трансформації педологічних ідей (дослідження закономірностей і особливостей психічного розвитку дітей; програмоване навчання як результат еволюції провідних положень біхевіоризму та рефлексології; подальший розвиток методики навчання та виховання сліпоглухонімих дітей, розробленої І. Соколянським) у вітчизняній науково-методичній думці другої половини ХХ ст. та характеристики різноманітних

оцінок педології науковцями пізньорадянської та пострадянської доби крізь призму модерністського прочитання їхніх аналітичних текстів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і результатів дослідження. Наукові положення, висновки та результати дослідження Янченко Т. В. є достатньо обґрунтованими та достовірними. Здійснений авторкою аналіз історико-педагогічних джерел і фундаментальних наукових праць з проблеми дослідження, забезпечив комплексне висвітлення проблеми науково-практичного розвитку педології в Україні. Необхідно відзначити й розробку концептуальних засад дослідження та науково обґрунтоване застосування комплексу сучасних теоретичних методів наукового пізнання: історико-структурного, конструктивно-генетичного, історико-компаративістського, наративного, парадигмального, аналізу, синтезу, узагальнення, моделювання, а також логічного поєднання дескриптивної та прескриптивної методологій.

Достовірність та наукова новизна результатів дослідження. Важливим доробком дисертаційної роботи є насамперед її ***наукова новизна***, яка полягає в тому, що обґрунтовано концептуальні засади та методологію дослідження педології, які стали інструментарієм для комплексного й системного розкриття процесу розвитку теорії та практики педології у зарубіжних країнах, Російській імперії, Радянському Союзі та в Україні; розроблено логіко-структурну модель дослідження науково-практичного розвитку педології в Україні; визначено роль педології у системі наукового знання різних країн, з'ясовано провідні ознаки її науково-практичного розвитку: предмет, мету, завдання, методологічні засади та відповідний дослідницький інструментарій; розроблено й аргументовано періодизацію науково-практичного розвитку педології в Україні та з'ясовано його специфіку впродовж кожного з окреслених етапів; цілісно представлено вплив ідей науковців – представників експериментальної педагогіки, біхевіоризму, дитячої психології, рефлексології на становлення педології в Україні, які у своїй сукупності становили теоретичне підґрунтя розвитку радянської педології та її інтеграції в соціально-педагогічний простір; виокремлено й обґрунтовано

внесок українських педологів С. Ананьїна, А. Владимирського, О. Дорошенко, О. Залужного, Г. Костюка, І. Левінсона, А. Мандрики, В. Протопопова, С. Ривеса, І. Соколянського, М. Сиркіна, М. Тарасевича, Я. Чепіги, Є. Шевальнової у розробку теоретичних засад цієї науки, методики здійснення педологічних досліджень і використання їх результатів у практичній площині.

Не викликає сумніву *практичне значення дослідження*, яке полягає у тому, що представлені систематизовані та узагальнені положення, фактологічний матеріал і джерельна база можуть стати основою для подальших наукових розвідок з історії педагогіки і українського шкільництва та при написанні навчальних посібників і підручників з історії педагогіки.

Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані у викладанні курсів з історії педагогіки та історії психології у педагогічних вищих навчальних закладах з метою розширення, доповнення та оновлення змісту цих навчальних предметів і сприятимуть формуванню комплексних знань про розвиток психологічної і педагогічної думки, освіти та виховання дітей в Україні у першій третині ХХ ст. Практичне значення одержаних результатів полягає й у розробці та впровадженні спецкурсу «Розвиток педології в Україні» для вищих навчальних закладів і для установ системи післядипломної педагогічної освіти, основою якого стали матеріали дисертаційного дослідження.

Таким чином, глибокий і системний аналіз проблеми дав змогу здобувачці зробити аргументовані висновки до розділів та загальні висновки, які відповідають поставленій меті й найважливішим положенням представленого дослідження. Зміст автореферату повною мірою відображає основні положення дисертації.

У рецензованому дисертаційному дослідженні мають місце і дискусійні моменти та зауваження:

1. Аналізуючи понятійно-термінологічний апарат дослідження, дисертантка досить вдало поділяє поняття, що використовуються у роботі, на «загальнонаукові» та «історико-педагогічні» (с. 50 – 51). Водночас, на

наш погляд, потребують уточнення деякі загальнонаукові поняття, наприклад такі, як «наука», «розвиток», «методи дослідження».

2. У тексті дисертації педологія тлумачиться одночасно і як наука про дитину, і як наука про дитинство. Таке подвійне тлумачення є не випадковим і, на наш погляд, потребує уточнення та обґрунтування.
3. Доцільним було б більше уваги присвятити детальній характеристиці різноманітних методів дослідження дитинства, що були запропоновані українськими науковцями у 20-ті роки ХХ ст. і згадуються у дисертації, оскільки методам дослідження, які застосовувалися у зарубіжній педології, присвячено окремий параграф роботи (с. 162 – 178).
4. П'ятий розділ дисертації присвячений характеристиці ставлення до педологічних ідей у педагогічній теорії та практиці другої половини ХХ – початку ХХІ ст., тому розвиток ідей педології у науково-методичній думці слід було б розглядати також не тільки упродовж другої половини ХХ ст., а й на початку ХХІ ст.
5. На нашу думку, характеризуючи трансформацію ідей педології у сучасному науковому просторі, варто було б звернути увагу на дослідження дитинства, що здійснюються у віковій і педагогічній психології, соціальній педагогіці та соціальній роботі.

Зауважимо, що зазначені зауваження та дискусійні моменти не впливають на позитивну оцінку наукових результатів дослідження, їх обґрунтованість, новизну, високий рівень структурованості наукового мислення дисертантки, її здатності до системного вивчення різних аспектів досліджуваних явищ і процесів та загальну наукову зрілість, відповідну теоретичну й методологічну культуру.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Янченко Тамари Василівни є актуальною, завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагомое теоретичне та прикладне значення. Наявність достатньої кількості публікацій у кількості 52, серед яких 1 монографія, 24 статті у фахових виданнях, 9 статей у наукових виданнях інших держав з напрямку, за яким підготовлено дисертацію,

та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз; апробація результатів дослідження на міжнародних, Всеукраїнських науково-практичних конференціях, педагогічних читаннях, круглих столах, семінарах свідчать про самостійність дослідження, достатнє оприлюднення його результатів і наукову зрілість дисертантки. На основі аналізу змісту дисертації й автореферату, ознайомлення з основними працями здобувачки визначаємо високий рівень проведеного дослідження, наукової обґрунтованості основних положень і висновків. Вважаємо, що дисертаційна робота на тему «Витоки та засади наукового розвитку і практичного втілення педології в Україні», подана на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук, є логічно завершеним педагогічним дослідженням, яке відповідає чинним вимогам пп. 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24. 07. 2013 року № 567), а її автор, Янченко Тамара Василівна, заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 - загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент: доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри комп'ютерних мультимедійних технологій

**Комп'ютерних інформаційних технологій
Національного авіаційного університету**

С. М. Лобода

